



# Τα παιδιά Ρομά στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα

Ελευθερία Ρέγα, Κωνσταντίνα Χρα

ΠΜΣ «Σχολική Ψυχολογία» (Κατεύθυνση: Σχολική Ψυχολογία)

ΣΧΨ101-1803: Διαπολιτισμική Κοινωνική Ψυχολογία στη Σχολική Κοινότητα

Διδάσκων: Βασίλης Παυλόπουλος

Ιανουάριος 2023



# Δομή παρουσίασης

- Κοινωνικοπολιτισμικά στοιχεία (εννοιολογικό πλαίσιο & ιστορική διαδρομή)
- Παρουσία στα ελληνικά σχολεία
- Τρέχουσες προκλήσεις στα ελληνικά σχολεία
- Εκπαιδευτικές πολιτικές συμπερίληψης
- Προγράμματα παρέμβασης
- Καλές πρακτικές συμπερίληψης
- Συμπεράσματα



# Κοινωνικοπολιτισμικά στοιχεία

# Εννοιολογικό πλαίσιο

Όρος **Ρομά** ή **τσιγγάνος/α** σημαίνει:

- ▶ Μέλος νομαδικού λαού με σκουρόχρωμο δέρμα, με καταγωγή από τη Β. Ινδία που σήμερα ζουν διασκορπισμένοι σε ομάδες (νομαδικές ή εγκατεστημένες) σε όλο τον πλανήτη και κυρίως στην Ευρώπη (Μπαμπινιώτης, 2008)
- ▶ Κοινωνική ομάδα που εμφανίζει κοινές ιστορικές, κοινωνικές και πολιτισμικές εμπειρίες και γνώρισμα και ζει σε ευρωπαϊκές και άλλες χώρες (Zachos, 2017)

**Αυτοαποκαλούνται:**

- «Ρομ» → άνδρας, σύζυγος
- «Αιγύπτιοι» → Γύφτοι {έφτασαν στο Βυζάντιο μέσω Αιγύπτου}

(Μπαμπινιώτης, 2008)

# Ιστορική αναδρομή

14<sup>ος</sup> αιώνας: Ινδία → Δύση → Βαλκάνια → **Ευρώπη**

- Κεντρική & Ανατολική Ευρώπη (υψηλότερα επίπεδα συγκέντρωσης)
- Σήμερα: πληθυσμός Ρομά στον ευρωπαϊκό χώρο: 10.000.000-12.000.000

(Gresham et. al., 2001 · Μουσένα, Αγγελίδου, & Βασιλοπούλου, 2022 · Μπαλάφα, 2020)

15<sup>ος</sup> αιώνας & 16<sup>ος</sup> αιώνας (**Ελλάδα**): Πελοπόννησος, Κέρκυρα, Ήπειρος και Μακεδονία (μόνιμα)

- Α' Παγκόσμιος Πόλεμος & Μικρασιατική καταστροφή: μεταναστευτικό κύμα από Κωνσταντινούπολη και Σμύρνη
- Σήμερα: πληθυσμός Ρομά στην Ελλάδα: 270.000 (Council of Europe, 2021)

(Παπούτση, 2014)

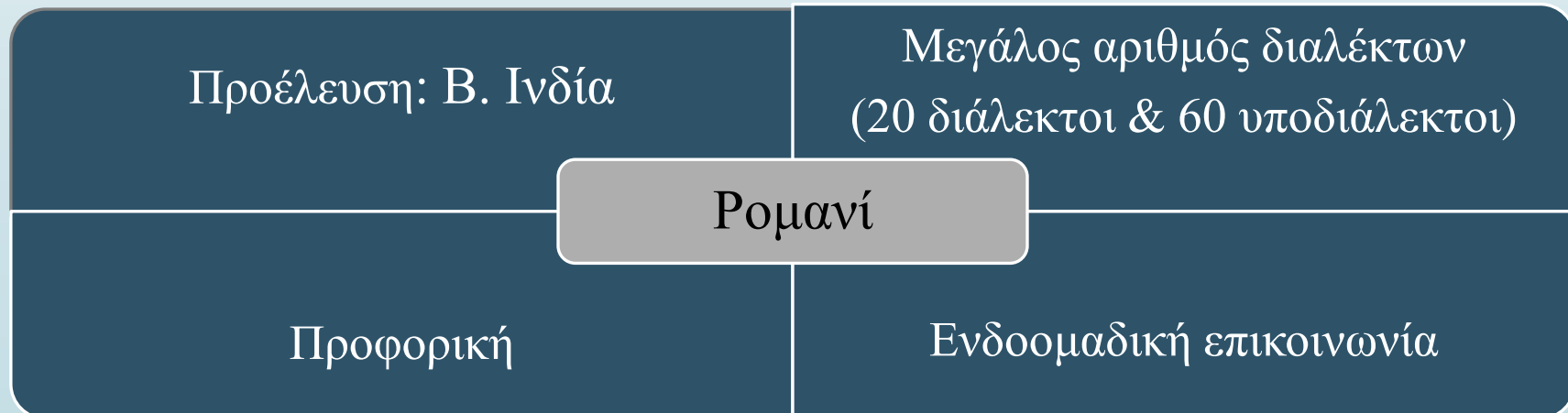
# Διχογνωμίες ερευνητών

- Πολύπλοκή δομή
- Κοινωνική οργάνωση → «ρευστό μωσαϊκό διαφοροποιημένων ομάδων»

(Gresham et. al., 2001· Liegeois, 1994)

- Γλώσσα: Ρομανί

(Μπαλάφα, 2020· Παπούτση, 2014· Τερζοπούλου & Γεωργίου, 1998)



# Παρουσία των Ρομά στα ελληνικά σχολεία



# Ιστορικά στοιχεία

- **Μέχρι τις αρχές του 1980:** μη επαρκή δεδομένα για την εμπλοκή τους στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα (Zachos, 2017)
- ✓ Μη συμμετοχή στην εκπαίδευση κατά τη προσχολική ηλικία (πρακτικές υγειονομικές και γλωσσικές δυσκολίες) (Μπενέκος, 2007)
- **Έκτοτε**
- ✓ Μέριμνα της ελληνικής πολιτείας για εκπαιδευτική και κοινωνική ένταξη των παιδιών Ρομά (Zachos, 2017)
- **Σήμερα**
- ✓ Σχολείο: παραγκωνισμένο από τη τσιγγάνικη κοινωνία (Παπούτση, 2014)
- ✓ Δυσκολίες πρόσβασης στο σχολείο (προσωπική αρνητική στάση, κοινωνικοοικονομικοί και γεωγραφικοί λόγοι) (Μουσένα, Αγγελίδου, & Βασιλοπούλου, 2022)
- ✓ Μεταφορά γνώσεων προφορικά μέσω της οικογένειας
- ✓ Περισσότεροι Ρομά θεωρούνται αναλφάβητοι



# Ποσοτικά στοιχεία

- Προσχολική ηλικία : ελάχιστη συμμετοχή
- Πρωτοβάθμια εκπαίδευση: άνω του 50% μη εγγραφή στο σχολείο, ~40% παρακολούθηση μόνο πρώτων τάξεων  
(Μουσένα, Αγγελίδου, & Βασιλοπούλου, 2022)
- Δευτεροβάθμια εκπαίδευση: ~10% ολοκλήρωση της συγκεκριμένης βαθμίδας  
(Ψαράκη, 2020)
- Τριτοβάθμια εκπαίδευση: ελάχιστο τμήμα παιδιών συνεχίζει οικογένειες αποκομμένες από την εθνοτική τους ταυτότητα →  
(αφομοίωση από την εθνική τους ομάδα)  
(Χατζησαββίδης, 2007· Ψαράκη, 2020)

# Ποσοτικά στοιχεία

- Συγκριτικά δεδομένα (Ρομά παιδιά ηλικίας 7-15 ετών)  
ποσοστά εγκατάλειψης σχολείου
  - ✓ 10% Ιταλία, Γαλλία, Βουλγαρία, Ρουμανία
  - ✓ 35% Ελλάδα

(Μπαλάφα, 2020)

- Ισχυρότερη παρουσία των αγοριών στη βασική εκπαίδευση  
συγκριτικά με τα κορίτσια (Ελλάδα και Ευρώπη)

(Harmon, 2014)



# Τρέχουσες προκλήσεις στα ελληνικά σχολεία



► **Διευθυντές**

- ✓ με απορριπτική στάση για τη φοίτηση των Ρομά
- ✓ εσωτερικός και διασχολικός διαχωρισμός ➡ γκετοποίηση

(Georgiadis & Zisimos, 2012· Μπαλάφα, 2020)

► **Εκπαιδευτικοί**

- ✓ με ρατσιστικές ιδεολογίες (σχολική διαρροή, χαμηλή επίδοση)
- ✓ με αχρωματοψία
- ✓ με χαμηλές προσδοκίες (εκπαίδευση της φιλανθρωπίας)
- ✓ με ανεπαρκή κατάρτιση (σχολεία-γκέτο)

(Zachos, 2017)

► **Γονείς (μη Ρομά μαθητών)**

- ✓ Αρνητικά διακείμενοι απέναντι στα παιδιά Ρομά

(Zachos, 2017)

► **Διγλωσσία**

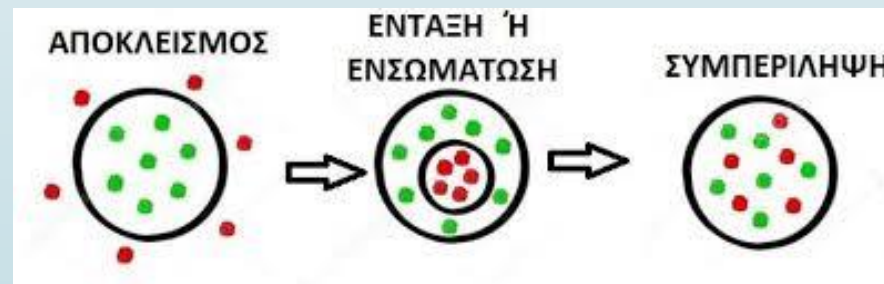
(Σκούρτου, 2001)



Επίσημη εκπαιδευτική πολιτική

- Η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει αναπτύξει από το παρελθόν (μέσα δεκαετίας 1960) έως σήμερα πολιτικές για την κοινωνική και εκπαιδευτική ένταξη της συγκεκριμένης ομάδας (πολιτικές αφομοίωσης, ενσωμάτωσης, πολυπολιτισμικότητας και διαπολιτισμικές)

(Επιτροπή Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 2008· Παπούτση, 2014)



## ► Στην Ελλάδα

- ✓ 1985: πρώτη ενημέρωση για ύπαρξη παιδιών Ρομά στα σχολεία & προσπάθειες ενσωμάτωσης στις ευαίσθητες πληθυσμιακές ομάδες
- ✓ 1990: δημιουργία τμημάτων υποδοχής & ένταξης (αφομοιωτική πολιτική)

(Georgiadis & Zisimos, 2012)

- ✓ 1996: πρώτες προσπάθειες για συμπεριληπτικές πρακτικές (διαπολιτισμική εκπαίδευση, Α' & Β' βαθμια εκπαίδευση)

N.12413/96 (ΦΕΚ 124 τ.Α/17.6.1996)

- ✓ 1999: δημιουργία τάξεων υποδοχής, ένταξης και φροντιστηριακών τμημάτων

Υ.Α. Φ10/20/Γ1/708 (ΦΕΚ 1789 τ.Β/28-9-99)

- ✓ έως και σήμερα: εθνοκεντρικός χαρακτήρας ≠ προσπάθεια για διαπολιτισμική πολιτική

(Council of Europe, 2021 · Μουσένα, Αγγελίδου και Βασιλοπούλου, 2022)



# Προγράμματα παρέμβασης

**Γενικότερος στόχος:** ενίσχυση της ενεργού σχολικής εμπλοκής των παιδιών Ρομά και ενθάρρυνση της συμμετοχής τους σε εκπαιδευτικές δραστηριότητες




- 
- 1997-2001 Πρόγραμμα «Εκπαίδευση τσιγγανοπαίδων» του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων σε συνεργασία με Υ.ΠΑΙ.Θ.

(Georgiadis & Zisimos, 2012)

- 2001-2004 επανάληψη του παραπάνω προγράμματος «Ένταξη τσιγγανοπαίδων στο σχολείο» (Μπαλάφα, 2020· Παπούτση, 2014)
- 2006-2008 Πρόγραμμα «Ένταξη τσιγγανοπαίδων στο σχολείο» του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας (Μπαλάφα, 2020· Παπούτση, 2014)
- 2010-2013 Πρόγραμμα «Εκπαίδευση των παιδιών Ρομά» ΠΤΔΕ του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (Μπαλάφα, 2020)
- 2011-2014 Πρόγραμμα «Ψυχοκοινωνική υποστήριξη παιδιών Ρομά» του Κέντρου Έρευνας και Εφαρμογών Σχολικής Ψυχολογίας του ΕΚΠΑ σε συνεργασία με το Κέντρο Διαπολιτισμικής Αγωγής (ΚΕΔΑ) του Πανεπιστημίου Αθηνών (Μπαλάφα, 2020· Χατζηχρήστου, 2015)



Καλές πρακτικές συμπερίληψης

- 
- Ποιότητα του σχολείου (σχολικό κλίμα & κουλτούρα) (Zachos, 2017)
  - Επαγγελματισμός εκπαιδευτικών (Ifanti & Fotopoulou, 2011)
  - Ρόλος διοικητικού προσωπικού (διευθυντές) (Zachos, 2017)
  - Ενεργός εμπλοκή της οικογένειας Ρομά (σχολικά ζητήματα) (Μουσένα, Αγγελίδου, & Βασιλοπούλου, 2022)
  - Παρουσία διερμηνέων (Βασιλοπούλου, 2021)
  - Δημιουργία παιδικών κατασκηνώσεων από τις σχολικές κοινότητες (Ρομά & μη Ρομά μαθητές)

# Συμπεράσματα

- ▶ Λιγότερες ελληνικές έρευνες για την πληθυσμιακή ομάδα των Ρομά
- ▶ Μικρό δείγμα συμμετεχόντων
- ▶ Μέθοδος: ημιδομημένες συνεντεύξεις
- ▶ Πρακτικές δυσκολίες: γλώσσα
- ▶ Έλλειψη γραπτών μαρτυριών → διαφορετικές ερευνητικές απόψεις για την προέλευση τους
- ▶ Ανάγκη για διερεύνηση αντιλήψεων των εκπαιδευτικών, των μαθητών μη Ρομά, των γονέων Ρομά και μη
- ▶ Αρκετά μη ολοκληρωμένα προγράμματα παρέμβασης
- ▶ Ωφέλιμη η παρουσία σχολικών ψυχολόγων (πολυπολιτισμική επάρκεια)

# Βιβλιογραφία

- Βασιλοπούλου, Α. (2021). *Διαπολιτισμική επικοινωνία και συμπερίληψη παιδιών Ρομά στην εκπαίδευση-απόψεις γονέων* [Αδημοσίευτη διπλωματική εργασία]. Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής.
- Council of Europe. (2021). *Greece: Country profile*. Retrieved from <https://pjp-eu.coe.int/en/web/access-to-justice-for-roma-women/greece#>
- Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. (2008, Ιούλιος 2). *Ανανεωμένη δέσμευση για την κοινωνική Ευρώπη: Ενίσχυση της ανοιχτής μεθόδου συντονισμού για την κοινωνική προστασία και την κοινωνική ένταξη*. Ανακτήθηκε από <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52003DC0773&from=EN>
- Georgiadis, F., & Zisimos, A. (2012). The teacher training in Roma education in Greece: Intercultural and critical educational necessities. *Issues in educational research*, 22(1), 47-59.
- Gresham, D., Morar, B., Underhill, P. A., Passarino, G., Lin, A. A., Wise, C., Angelicheva, D., Calafell, F., Oefner, P. J., Shen, P., Tournev, I., de Pablo, R., Kučinskas, V., Perez-Lezaun, A., Marushiakova, E., Popov, V., & Kalaydjieva, L. (2001). Origins and divergence of the roma (Gypsies). *The American Journal of Human Genetics*, 69(6), 1314–1331. <https://doi.org/10.1086/324681>
- Harmon, H. (2014). *Roma and education*. Pavee point traveller and Roma Centre. Retrieved from <https://www.paveepoint.ie/wp-content/uploads/2013/11/Roma-and-Education.pdf>
- Ifanti, A. A., & Fotopoulou, V. S. (2011). Teachers' perceptions of professionalism and professional development: A case study in Greece. *World Journal of Education*, 1(1), 40-51. <https://doi.org/10.5430/wje.v1n1p40>
- Liégeois Jean-Pierre. (1994). *Roma, Gypsies, travellers*. Council of Europe.

# Βιβλιογραφία

- Μπαλάφα, Φ. (2020). Διερεύνηση των δυνατοτήτων ένταξης των παιδιών Ρομά στη σχολική εκπαίδευση μέσω της διδασκαλίας της αγγλικής ως ξένης γλώσσας [Αδημοσίευτη διπλωματική εργασία]. Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου.
- Μπαμπινιώτης, Γ. (2008). Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας (3η εκδ.). Κέντρο Λεξικολογίας.
- Μπενέκος, Δ. (2007). Η εκπαίδευση ειδικών πληθυσμιακών ομάδων στην Ελλάδα: Η περίπτωση των Τσιγγάνων. Επιθεώρηση εκπαιδευτικών θεμάτων, 12.
- Ν.12413/96 (ΦΕΚ 124τ.Α/17.6.1996). «Η ελληνική παιδεία στο εξωτερικό η διαπολιτισμική εκπαίδευση και άλλες διατάξεις». Ανακτήθηκε από <https://www.e-nomothesia.gr/kat-ekpaideuse/n-2413-1996.html>
- Παπούτση, Β. (2014). Οι απόψεις των εκπαιδευτικών αναφορικά με τη στάση του ελληνικού σχολείου απέναντι στους Ρομά και οι αντιδράσεις και οι αντιστάσεις τους [Αδημοσίευτη διπλωματική εργασία]. Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου.
- Σκούρτου, Ε. (2001). Διγλωσσία, διδασκαλία δεύτερης γλώσσας. Στο Θ. Δραγώνα, Ε. Σκούρτου, & Α. Φραγκουδάκη (Επιμ.), Εκπαίδευση: Πολιτισμικές διαφορές και κοινωνικές ανισότητες: Κοινωνικές ταυτότητες/ετερότητες-κοινωνικές ανισότητες, διγλωσσία και σχολείο (σσ. 167-282). ΕΑΠ.
- Τερζοπούλου, Μ. & Γεωργίου, Γ. (1998). Οι Τσιγγάνοι στην Ελλάδα. Ιστορία-Πολιτισμός. Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης.

# Βιβλιογραφία

- Υ.Α. Φ10/20/Γ1/708 (ΦΕΚ 1789 τ.Β/28-9-99). «*Διαπολιτισμική Εκπαίδευση - Ίδρυση και λειτουργία Τάξεων Υποδοχής και Φροντιστηριακών Τμημάτων*». Ανακτήθηκε από <https://www.e-nomothesia.gr/kat-ekpaideuse/ya-f-10-20-g1-708-1999.html>
- Χατζησαββίδης, Σ. (2007). Οι Ρομά στην ιστορία της ανθρωπότητας και στην Ελλάδα. Στο Β. Γιακουμάκη (Επιμ.), *Ετερότητα στη σχολική τάξη και διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας και των μαθηματικών: Η περίπτωση των τσιγγανοπαίδων* (σσ. 39-63). Επτάλοφος.
- Χατζηχρήστου, Χ. (2015). *Πρόληψη και προαγωγή της ψυχικής υγείας στο σχολείο και στην οικογένεια*. Gutenberg.
- Ψαράκη, Α. (2020). *Απασχόληση και κοινωνικοπολιτισμική ταυτότητα των γυναικών Ρομά* [Αδημοσίευτη διπλωματική εργασία]. Ελληνικό Μεσογειακό Πανεπιστήμιο.
- Zachos, D. T. (2017). Teachers' perceptions, attitudes and feelings towards pupils of Roma origin. *International Journal of Inclusive Education*, 21(10), 1011–1027. <https://doi.org/10.1080/13603116.2017.1326176>